

PSANÁ A MLUVENÁ FORMA ČEŠTINY
SLOVO A JEHO VÝZNAM
SLOVNÍ DRUHY
PODSTATNÁ JMÉNA
PŘÍDAVNÁ JMÉNA
ZÁJMENA
ČÍSLOVKY
SLOVESA
PŘÍSLOVCE
PŘEDLOŽKY
SPOJKY
ČÁSTICE A CITOSLOVCE

TVAROSLOVÍ A SYNTAX CVIČEBNICE PRO CIZINCE

JITKA DŘEVOJÁNKOVÁ

LINGVISTIKA A JEJÍ DISCIPLÍNY
SYNTAX A VĚTNÉ ČLENY
SYNTAKTICKÉ VZTAHY
PODMĚT
PŘÍSUDEK
PŘEDMĚT
PŘÍVLASTEK
PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ
DOPLNĚK
DRUHY VEDLEJŠÍCH VĚT
SOUVĚTÍ
GRAF VĚTY JEDNODUCHÉ
GRAF SOUVĚTÍ

TVAROSLOVÍ A SYNTAX
CVIČEBNICE PRO CIZINCE

Jitka Dřevojánková

Recenzovaly:

Mgr. Petra Sůvová

Mgr. Eva Růžičková

**Financováno
Evropskou unií**
NextGenerationEU

**Národní
plán
obnovy**

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Publikace byla vydána za podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Národního plánu obnovy v rámci projektu Transformace pro VŠ na UK (reg. č. NPO_UK_MSMT-16602/2022).

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2023

Grafická úprava Jan Šerých

Písmo Abeceda poskytl Mgr. Stanislav Fila, CPPPaP Banská Bystrica

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první elektronické, odpovídá druhému tištěnému vydání

© Univerzita Karlova, 2023

© Jitka Dřevojánková, 2023

ISBN 978-80-246-5699-1

ISBN 978-80-246-5717-2 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

PŘEDMLUVA	7
ČÁST I - TVAROSLOVÍ	8
1. PSANÁ A MLUVENÁ FORMA ČEŠTINY	8
2. SLOVO A JEHO VÝZNAM	13
3. SLOVNÍ DRUHY	18
4. PODSTATNÁ JMÉNA	23
5. PŘÍDAVNÁ JMÉNA	28
6. ZÁJMENA	33
7. ČÍSLOVKY	38
8. SLOVESA	43
9. PŘÍSLOVCE	49
10. PŘEDLOŽKY	55
11. SPOJKY	61
12. ČÁSTICE A CITOSLOVCE	67
13. OPAKOVÁNÍ - TVAROSLOVÍ	74
ČÁST II - SYNTAX	79
1. LINGVISTIKA A JEJÍ DISCIPLÍNY	79
2. SYNTAX A VĚTNÉ ČLENY	84
3. SYNTAKTICKÉ VZTAHY	89
4. PODMĚT	94
5. PŘÍSUDEK	99
6. PŘEDMĚT	104
7. PŘÍVLASTEK	109
8. PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ	114
9. DOPLNĚK	119
10. DRUHY VEDLEJŠÍCH VĚT	124
11. SOUVĚTÍ	129
12. GRAF VĚTY JEDNODUCHÉ	134
13. GRAF SOUVĚTÍ	137
14. OPAKOVÁNÍ - SYNTAX	140
LITERATURA	146
INTERNETOVÉ ZDROJE	146

PŘEDMLUVA

Tato učebnice je určena k výuce zahraničních studentů, kteří chtějí studovat na vysoké škole obory čeština pro cizince, bohemistika, obecná jazykověda a další filologické obory.

Slouží k tomu, aby se studenti seznámili se základními termíny českého tvarosloví a syntaxe a byli tak mj. schopni svými znalostmi konkurovat českým studentům při přijímacích zkouškách na vysoké školy. Učebnice je vhodná pro práci ve skupině, s lektorem i pro samostudium.

Každá kapitola se zaměřuje na jedno téma, které je stručně a po menších částech teoreticky vyloženo s důrazem na klíčová slova a s bezprostřední zpětnou vazbou na porozumění textu. Klíčová slova se mohou používat v rámci fonetické rozcvičky nebo jako výchozí motivace k textu. Následuje procvičování a opakování formou doplňovacích cvičení a praktických úkolů, které slouží k upevnění nové slovní zásoby a jazykové terminologie a k získání potřebných znalostí a dovedností k danému tématu. Pro lektory nebo studenty je připojen stručný test ke každé kapitole a před novým tématem další opakování probrané látky (tentokrát je forma opakování založena na využití produktivní řečové dovednosti, konkrétně na vzájemném vysvětlování pojmů a zodpovídání otázek studenty, nejlépe ve dvojici). Styl výkladu má (s ohledem na postupné nabývání českého jazyka od úrovně A1 podle SERR) zpočátku velmi jednoduchou formu, která se postupně přizpůsobuje úrovni odborného jazyka běžných lingvistických skript. Kapitoly jsou koncipované na 90 minutové semináře a jejich počet v každé části odpovídá počtu seminářů během jednoho, resp. dvou semestrů. Zvolená struktura, pracovní postup a forma cvičení jsou založeny na vlastní praxi, která se při výuce tohoto předmětu během několika let osvědčila.

Předkládaná učebnice se používá při výuce Lingvistického semináře, který je společně s dalšími předměty součástí odborné jazykové výuky v programu Filologie, Čeština pro cizince a PR a média na výukovém středisku ÚJOP UK Krystal.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji oběma recenzentkám Mgr. Petře Sůvové a Mgr. Evě Růžičkové za podnětné připomínky a rady a kolegyni Mgr. Haně Hrubé za jazykovou korekturu a pomoc.

ČÁST I - TVAROSLOVÍ

1. PSANÁ A MLUVENÁ FORMA ČEŠTINY

Žápadoslovanské jazyky, východoslovanské jazyky, jihoslovanské jazyky, indoevropské jazyky, forma češtiny, psaná forma, mluvená forma, písmo, hláskové písmo, latinka, malé písmeno, velké písmeno, věta, vlastní jméno, psací písmeno, tiskací písmeno, abeceda, diakritická znaménka, interpunkční znaménka, řeč, hláska, vokál, samohláska, krátké vokály, dlouhé vokály, dvojhláska, konsonant, souhláska, měkký konsonant, tvrdý konsonant, obojetný konsonant, slabika, slovo.

1)

Studujete češtinu = český jazyk. Čeština je původem **západoslovanský jazyk**, stejně jako slovenština a polština. Další příbuzné jazyky jsou **východoslovanské jazyky** (ruština, běloruština, ukrajinština) a **jihoslovanské jazyky** (slovinština, srbština, chorvatština, bulharština, makedonština). Slovanské jazyky patří do **indoevropských jazyků**. Indoevropské jazyky jsou největší jazyková rodina na Zemi (těmito jazyky mluví víc než 3 miliardy lidí).

Český jazyk má **psanou formu** (psát) a **mluvenou formu** (mluvit). Psaná forma jazyka je **písmo**. Čeština má **písmo hláskové** (písmeno odpovídá hlásce). České písmo se jmenuje **latinka**. Základní jednotka písma je **písmeno**. Máme **malá písmena** (*a, k, v...*) a **velká písmena** (*A, K, V...*). Velké písmeno začíná **větu** (*Jsem student.*) a **vlastní jméno** (jméno konkrétní osoby, města, instituce, státu... - *Jana Veselá, Ostrava, Univerzita Karlova, Česká republika...*). Písmena jsou **psací** – *ě ě* – tak píšeme do sešitu nebo na tabuli) a **tiskací** – **E e** – písmena ve formuláři, v knize, v učebnici). Písmena mají svůj pořádek=**abeceda**. Nad písmeny někdy píšeme tečku (*knih*a), čárku (*slovník*), háček (*čeština*), kroužek (*dům*). Tečka, čárka, háček, kroužek nad písmeny jsou **diakritická znaménka**. Na konci věty píšeme tečku (→věta označuje informaci), otazník (→na něco se ptáme), vykřičník (→voláme), mezi slovy nebo větami někdy píšeme čárku. Tato tečka, otazník, vykřičník, čárka jsou **interpunkční znaménka**.

1 Napište:

a) Jaký jazyk je čeština? _____	d) Jak se jmenuje české písmo? _____
b) Co je písmo? _____	e) Co je písmeno? _____
c) Jaký typ písma má čeština? _____	f) Co je abeceda? _____

2 Podtrhněte:

a) malé písmeno	A. J	B. j
b) velké písmeno	A. N	B. n
c) větu	A. Jsem z Itálie.	B. Praha
d) vlastní jméno	A. Čtu hezkou knihu.	B. Tomáš
e) psací písmeno	A. <i>b</i>	B. b
f) tiskací písmeno	A. <i>h</i>	B. k
g) diakritické znaménko	A. otazník	B. kroužek
h) interpunkční znaménko	A. čárka	B. háček

3 Přepište písmena podle vzoru a napište své jméno a příjmení:

tiskacími písmeny:

A a	_____	Ň ň	_____
B b	_____	O o	_____
C c	_____	P p	_____
Č č	_____	Q q	_____
D d	_____	R r	_____
Ď ě	_____	Ř ř	_____
E e	_____	S s	_____
F f	_____	Š š	_____
G g	_____	T t	_____
H h	_____	Ť ť	_____
Ch ch	_____	U u	_____
I i	_____	V v	_____
J j	_____	W w	_____
K k	_____	X x	_____
L l	_____	Y y	_____
M m	_____	Z z	_____
N n	_____	Ž ž	_____

psacími písmeny:

<i>A a</i>	_____	<i>Ň ň</i>	_____
<i>B b</i>	_____	<i>O o</i>	_____
<i>C c</i>	_____	<i>P p</i>	_____
<i>Č č</i>	_____	<i>Q q</i>	_____
<i>D d</i>	_____	<i>R r</i>	_____
<i>Ď ě</i>	_____	<i>Ř ř</i>	_____
<i>E e</i>	_____	<i>S s</i>	_____
<i>F f</i>	_____	<i>Š š</i>	_____
<i>G g</i>	_____	<i>T t</i>	_____
<i>H h</i>	_____	<i>Ť ť</i>	_____
<i>Ch ch</i>	_____	<i>U u</i>	_____
<i>I i</i>	_____	<i>V v</i>	_____
<i>J j</i>	_____	<i>W w</i>	_____
<i>K k</i>	_____	<i>X x</i>	_____
<i>L l</i>	_____	<i>Y y</i>	_____
<i>M m</i>	_____	<i>Z z</i>	_____
<i>N n</i>	_____	<i>Ž ž</i>	_____

2)

Mluvená forma jazyka je **řeč**. Její základ je zvuk=hláska. Hlávky dělíme na **vokály (= samohlásky)** a **konsonanty (= souhlásky)**. Vokál je tón, konsonant je šum. **Krátké vokály** jsou: a, e, i/y, o, u; **dlouhé vokály** jsou: á, é, í/ý, ó, ú/ů; dvojhlávka: ou (au, eu – ve slovech cizího původu). **Měkké konsonanty** jsou: ž, š, č, c, ř, j, ě, ť, ň; **tvrdé konsonanty** jsou: h, ch, k, r, d, t, n; **obojetné konsonanty** jsou: b, f, l, m, p, s, v, z. Po měkkých konsonantech píšeme v českých slovech i/í. Po tvrdých konsonantech píšeme v českých slovech y/ý. Po obojetných konsonantech píšeme i/í nebo y/ý. Konsonanty a vokály tvoří **slabiku (kni-ha)**, slabiky tvoří slovo (*kniha*). Slova jsou jednoslabičná (*pes*), dvojslabičná (*kočka*) a víceslabičná (*odpoledne*).

1 Napište:

a) Co je řeč? _____	c) Co je vokál? _____
b) Co je hlávka? _____	d) Co je konsonant? _____

2 Podtrhněte:

a) krátké vokály	A. é, o, ú	B. a, i, e
b) dlouhé vokály	A. é, í, ů	B. a, i, o
c) měkké konsonanty	A. ž, j, k	B. c, š, ď
d) tvrdé konsonanty	A. k, d, b	B. ch, r, t
e) obojetné konsonanty	A. l, s, z	B. p, h, v

3 Kolik slov a slabik má věta?

Včera jsem šel do kina na nový český film.

CVIČENÍ A ÚKOLY:

1) Vyjmenujte západoslovanské jazyky.

2) Vyjmenujte další slovanské jazyky.

3) Napište českou abecedu.

4) Seřadte slova podle abecedy:

- a) guma, Čech, budova, škola, chleba, řízek, čistý, zdravý, úkol, syn, přítelkyně, rodina
 b) bílý, jídlo, tužka, polévka, vnuk, hodina, žlutá, park, kostel, auto, tatínek, dcera
 c) Jan, těžký, doktor, chyba, cíl, sobota, knedlíky, žena, dveře, město, autobus, kino

5) Napište 3 vlastní jména.

6) Rozdělte hlásky na vokály a konsonanty:

- a) b, j, a, z, ř, u, v, k, l, i, p, m, é, v, c, o, m, ň
 b) h, r, v, ó, č, á, s, r, ů, d, f, p, š, i, t, ú, z, ch

7) Rozdělte konsonanty na měkké, tvrdé, obojetné:

- a) b, ž, l, k, č, d, t, m, r, ť, j, ch, s, c, f, z, ř, v
 b) l, k, z, h, ň, t, g, s, f, c, š, č, m, d, p, v, r, n

8) Doplněte i/í nebo y/ý:

ř _ zek, palač _ nky, hor _ , c _ trón, bot _ , r _ ba, koš _ le, k _ selý, č _ stý, př _ klad,
 hod _ ny, noh _ , d _ vadlo, z _ tra, brambor _ , Š _ mon, ch _ ba, j _ zda, br _ le,
 nemocn _ ce, d _ tě, t _ den, jej _ ch, zelen _ na, př _ jezd.

9) Rozdělte slova na slabiky:

jaro, pondělí, hodina, únor, les, kamarád, studentka, auto, počítač, dopoledne, hotel, tramvaj, snídaně, těstoviny, číšník, den, obchod, kadeřnice, sukně, pokoj, kalendář, televize, představení, exkurze, manžel, učebnice, stůl.

10) Vypište slova jednoslabičná, dvojslabičná, víceslabičná:

Jirka je doma. Má hlad. Chce si uvařit oběd. Včera zapomněl koupit maso. Bude jíst jen zeleninu a špagety.

jednoslabičná: _____

dvojslabičná: _____

víceslabičná: _____

OPAKOVÁNÍ DO DVOJICE

(vysvětlujte si vzájemně česky/uvádějte příklady/ptejte se a odpovídejte):

STUDENT A	STUDENT B
západoslovanské jazyky	východoslovanské jazyky
jihoslovanské jazyky	indoevropské jazyky
písmo	řeč
vlastní jméno	písmeno
hláska	interpunkce
diakritika	abeceda
vokál/samohláska	konsonant/souhláska
slabika	slovo
krátký vokál (příklad)	tvrdý konsonant (příklad)
měkký konsonant (příklad)	dlouhý vokál (příklad)

SLOVNÍČEK:

<i>abeceda</i> –	<i>krátké vokály</i> –	<i>slabika</i> –
<i>diakritická znaménka</i> –	<i>latinka</i> –	<i>slovo</i> –
<i>dlouhé vokály</i> –	<i>malé písmeno</i> –	<i>souhláska</i> –
<i>dvojhláska</i> –	<i>měkký konsonant</i> –	<i>tiskací písmeno</i> –
<i>forma češtiny</i> –	<i>mluvená forma</i> –	<i>tvrdý konsonant</i> –
<i>hláska</i> –	<i>obojetný konsonant</i> –	<i>velké písmeno</i> –
<i>hláskové písmo</i> –	<i>písmo</i> –	<i>věta</i> –
<i>indoevropské jazyky</i> –	<i>psací písmeno</i> –	<i>vlastní jméno</i> –
<i>interpunkční znaménka</i> –	<i>psaná forma</i> –	<i>vokál</i> –
<i>jihoslovanské jazyky</i> –	<i>řeč</i> –	<i>východoslovanské jazyky</i> –
<i>konsonant</i> –	<i>samohláska</i> –	<i>západoslovanské jazyky</i> –

Test – I. PSANÁ A MLUVENÁ FORMA ČEŠTINY (celkem 30 b.)**1) Doplňte/23 b.:**

Čeština je původem _____ jazyk. Ruština je původem _____ jazyk. Čeština a ruština jsou ve skupině jazyků, ta se jmenuje _____ jazyky (je to největší jazyková rodina na Zemi). **Psaná forma** jazyka je _____, jeho základem je _____. Čeština má písmo _____, jmenuje se _____. V češtině používáme **diakritická znaménka**: _____. Co to je česky?: ! _____, ? _____, . _____. To jsou _____ znaménka. **Základ mluvené (= zvukové) formy** jazyka je _____. Hlásky dělíme na _____ (tóny – česky: _____) a _____ (šumy – česky: _____). Hlásky tvoří (= dělají) _____ (př. **z**ima) nebo celé _____ (př. **l**es). Kolik slabik má slovo „odpoledne“? _____.

2) Napište/7 b.:

slovo s dvěma dlouhými vokály: _____

slovo, které má na začátku měkký konsonant: _____

jaké i/y píšeme po obojetných konsonantech? _____

podle abecedy: **kamarád, Evropa, chleba, hodina, hezký** _____

kolik slov má věta: **Studentka a její kamarádka jsou v obchodním centru.** _____

jedno slovo s jednou a jedno slovo se třemi slabikami: 1. _____ 2. _____

2. SLOVO A JEHO VÝZNAM

Slovo, lexikální význam, gramatický význam, plnovýznamová slova, neplnovýznamová slova, sousloví, terminologie, jednoznačné slovo, termín, mnohoznačné slovo, homonymum, souzvučné slovo, synonymum, souznačné slovo, antonymum, opozitum, hlavní přízvuk, vedlejší přízvuk.

1)

Slovo tvoří základ věty. Slovo má **lexikální význam** (*student – studující člověk; škola – budova, kde se učí studenti; studovat – učit se, získávat znalosti*) a **gramatický význam** (*student – substantivum, maskulinum životné, singulár; škola substantivum, femininum, singulár; studovat – verbum*). Slova, která mají lexikální i gramatický význam, jsou **plnovýznamová slova**. Některá slova, například spojky (*a, ale...*), předložky (*v, na, pod...*) a částice (*at, kéž...*) mají hlavně význam gramatický – jsou to **neplnovýznamová slova**.

1 Určete lexikální a gramatický význam slov:

kamarád: _____

maminka: _____

počítač: _____

učebnice: _____

sedět: _____

2 Jaký význam mají slova: nebo, že, z, k, pro?

3 Která slova jsou neplnovýznamová?

2)

Pro některý význam musíme spojit dvě nebo tři (i více) slov. Takové spojení se jmenuje **sousloví**. Sousloví má často odborný jazyk (*malé písmeno, kvantová fyzika, zajíc polní*). Soubor sousloví v odborném jazyce se jmenuje **terminologie**, tvoří ji odborné názvy = **termíny**. Termíny jsou slova pro odborný jazyk a jsou to často cizí slova s internacionálním významem (*historie, prepozice, organismus*). Dvě a více slov často spojujeme také u vlastních jmen (*Karlovy Vary, Brandýs nad Labem, Severní Amerika*). Sousloví, termíny, vlastní jména a slova, která mají jen jeden (lexikální) význam, jsou slova **jednoznačná**.

1 Napište:

- a) Co je to sousloví? _____
 b) Kde sousloví často používáme? _____
 c) Kolik významů mají jednoznačná slova? _____
 d) Co je to termín? _____

3)

Jiná slova mají dva a více (lexikálních) významů. To jsou slova **mnohoznačná**. Mnohoznačná slova označují více jevů (předmětů) na základě jejich podobnosti, například *oko* – 1. *orgán těla*; 2. *díra na punčošce*; 3. *tuk na polévce* (všechny tři jevy jsou si podobné). Slova mnohoznačná se často zaměňují s homonymy. **Homonyma = slova souzvučná** mají stejný tvar (stejná písmena), ale mají úplně jiný význam (dva různé jevy jsou na základě náhody označené stejným slovem), například *kolej* – 1. *budova, kde bydlí studenti*; 2. *železo, po kterém jezdí vlak*. Také můžeme mít jeden význam, ale dvě nebo více slov. Taková slova se jmenují synonyma. **Synonyma = slova souznačná** mají stejný nebo podobný význam, například – *pěkný, hezký, krásný*. **Antonyma = opozita** vyjadřují opak, mají opačný význam, například – *ráno x večer*; *velký x malý*.

1 Napište:

- Kolik významů mají mnohoznačná slova? _____
 Co jsou to homonyma? _____
 Co jsou to synonyma? _____
 Co jsou to antonyma? _____

4)

V češtině nečteme každou slabiku slova stejně. První slabika slova má **hlavní přízvuk** = důraz (*čt^ěme*). Víceslabičná slova mají hlavní přízvuk na první slabice a na každé liché slabice ještě přízvuk vedlejší (*více^{slab}ičná slova*).